

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1623>

Citation: Namkoç, B. N. (2020). Kars âşık sanatı üzerine. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(50), 270-279.

Bora Nüsret NAMKOÇ

Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü, Kars / TÜRKİYE,

0000-0003-0540-3434

KARS ÂŞIK SANATI ÜZERİNE

ÖZET

Kars, âşık edebiyatı denilince akla ilk gelecek olan şehirlerden biridir. Dolayısıyla bu edebiyat üzerine araştırma yapmak isteyen kişilerin önceliği, bu şehre ve şehrin bulunduğu yöreye vermesi gerekir. Nitekim Türkiye âşıklık haritası çıkarılacak olsa Kars, Erzurum, Erzincan ve Sivas'ın en koyu renklerle boyanması gerekir. Kars, Dede Korkut'tan, Çobanoğlu'na kadar birçok güçlü âşık yetiştirmiştir. Bunlardan Zihni, Şenlik, Ceyhuni, Bahri, Kahraman, İrfani, Müdami, Kasapoğlu, Hıfzı, Cemal Hoca, Nihani, Karahanlı gibi isimler akla ilk gelen isimlerdir. Âşıklar genellikle bir ustadan ders alarak yetişirler. Bununla birlikte âşıklara rüyalarında –bir mükâfat diyebileceğimiz- bade içirilir ve âşıklık, ilahi bir destekle pekiştirilmiş olur. Hikâyelerde sevdiği erkeği veya kızı görmesi yasaklanan âşık, sevgiliyi görememenin derdiyle yanıp tutuşursa da elinden bir şey gelmez. Bu çaresizliğin altında bir dini güç belirir ve bu güç, genç âşıklara yardım eder. Birbirini göremeyen gençlere, rüyalarında aksakallı, nur yüzlü bir pir görünür ve onlara daha önce tatmadıkları bir içecek içirir. İşte bu âşk badesidir.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Kars, Âşıklık Geleneği

ABOUT OF KARS ASHUG ART

ABSTRACT

Kars is one of the first cities to come to mind when we talk about Minstrel Literature. Therefore, people who want to do research on this literature should give priority to this city and the region where the city is located. Indeed, if the minstrelsy map of Turkey is surveyed, Kars, Erzurum, Sivas and Erzincan must be painted with the darkest colour. Kars has raised many powerful minstrels from Dede Korkut to Çobanoğlu. The names such as Zihni, Şenlik, Ceyhuni, Bahri, Kahraman, İrfani, Müdami, Kasapoğlu, Hıfzı, Cemal Hoca, Nihani, Karahanlı are the first names that come to mind. Minstrels usually come through by taking lessons from a master. Nevertheless, wine is drunk to minstrels in their dreams which we can call a reward and minstrelsy is reinforced by divine support. Even if minstrels who are forbidden to see the man or the girl they love in the stories ache for not being able to see the lover, nothing can be done. Under this helplessness, a religious force emerges and helps the young lovers. A white-bearded and light-faced sage appears in the dreams of young people who cannot see each other and makes them drink a beverage they have never tasted before. That's the wine of love.

Key Words: Minstrel, Kars, Minstrel Tradition

1. GİRİŞ

Dede Korkut büyüklüğünü bünyesinde barındıran âşık sanatı, sözlü edebiyatla yazılı edebiyat arasında köprü görevini üstlenmiştir (Quliyev, 2017: 264). Türkiye'de âşıklar bölgesi olarak bilinen Kars'ın da âşıklık geleneğinde önemli bir yeri vardır. Türkiye âşıklık haritası çıkarılacak olsa bu haritanın en önemli bölümünü âşıklık geleneğinin günümüzde de büyük ölçüde yaşatıldığı şehirler olan Kars, Erzurum, Erzincan ve Sivas oluşturacaktır.

Kars, Karsak Türklerinin M.Ö. 130 yıllarında Kafkaslardan gelerek mekân tuttuğu, Oğuz Türklerinin at oynatarak vatan yaptığı, Alparslan'ın kılıcının şavkıyla Anadolu'yu aydınlattığı, Dede Korkut atamızın soy soylayıp boy boyladığı, Hasan Harakanî gibi nice evliyanın kucağında yattığı yerdir (Kafkasyalı,1998:4).

Âşıklar, âşıklık geleneğini yaşatmak ve kendini kuşaktan kuşağa aktarmak için çirak yetiştirme geleneğini yüzyıllar boyunca sürdürmüşlerdir. Usta aşığa hâkim olan tavır, üslup gibi özellikler, yetiştirdiği çırağını da etkiler. Zamanla bu gelenek zinciri içinde “âşık kolu” ortaya çıkar. Âşık kolları genellikle kola adını veren âşıkla başlatılır. Bazı kollarda ise, odak olan aşığın da ustası vardır. Şenlik Kolu (Hasta Hasan-NuriŞenlik) da bu kollardan birisidir.

Âşık adayının kuşaktan kuşağa aktarılan âşıklık geleneğinin kabulleri çerçevesinde âşıklığa yönelmesi, başlaması ve yetişmesi usta çırak ilişkisi içinde bir eğitim süreci gerektirir. Âşıklar, çıraklıktan başlayarak âşık oluncaya kadar belli bir eğitimden geçerler, fasıllara katılırlar, ustalarından mahlas aldıktan sonra âşık olurlar. Âşıklık geleneği yalnızca çalıp söylemeye dayanmayan, bir usta tarafından öğretilmesi gereken bir iştir. Bir kişinin âşık olarak nitelenebilmesi için çağlar boyu gelişen geleneğe uyması gerekir (Artun,2008:55).

Bu yüzyılın ikinci yarısında kendisinden en çok söz ettiren âşıklarımızdan biri de Murat Çobanoğlu'dur. Kars'ta uzun yıllar sürdürdüğü âşıklar kahvesi işletmeciliği ile sanatkârları ve dinleyicileri buluşturan Çobanoğlu, aynı zamanda sazı, sözü ve sesiyle kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Karslı bir başka güçlü âşık da Şeref Taşlıova'dır. Geleneği çok iyi bilen, âşık makamları konusundaki birikimleriyle dikkati çeken Taşlıova, âşık karşılaşmalarında da başarılı bir isimdir (Oğuz, Ekici ve Özkan, 2010:304).

Âşıklık geleneği; halkın gönül duygularının, saz şairlerinin müzik terennümleri ile halkın belleğine nakşedilerek nesilden nesle aktarılmasıdır. Bu geleneğin temsilcileri olan âşıklar, ustalarından öğrendiklerini, bir anlamda usta mallarını, çırakları vasıtasıyla geleceğe taşımaktadırlar. Âşıklık geleneğinde bir tür, değişik makamlarla icra edildiği gibi, farklı türler de farklı makamlarla icra edilebilmektedir (Tanrıkulu,1998:6). Âşık'ın şairlik gücünü ve yetkisini, düşünde kendisine pirinin sunduğu "aşk badesi"ni içmekle ve "ideal sevgili"nin hayalini görmekle kazandığına inanılır. Böylesine olağanüstü bir olayla şairlik niteliğini kazanmış sanatçılar, "badeli âşık", "hak âşığı" sözleriyle nitelendirilirler.

Âşık, Türk halk edebiyatında, aşağı yukarı 16. yüzyılın başlarından bu yana beliren bir sanatçı tipidir. Onun yaratıcılığı irtical ile: Şiiri yazmaz söyler. Onda şiir, müzikten ayrılmaz; demek ki sadece söylemez, çalar ve çağırır. Âşıklar düz konuşma ile şiir söylemeyi dilden söylemek ve telden söylemek deyimleriyle ayırırlar. "Âşık şiirini klasik şiirden ve diğer tarzlardan ayıran belli başlı farklar ve özellikler bunların sazla, irticalı, yani önceden hazırlanmadan ve kalabalık dinleyici önünde söylenmesidir." (Quliyev, 2017: 264).

Âşık edebiyatını halk edebiyatına konu edince estetik bakımından olsun, toplum sorunları ve konuları bakımından olsun, herhangi bir değerlendirmeye gitmeden bu geleneğe mal olmuş bütün âşıkları ve onların bütün yaratmalarını incelemek zorunluluğu vardır. Çünkü bizim bugünkü ölçülerimizde önemsiz sayılabilecek bir âşık ya da şiir, çağının ve çevresinin bir yönünü aydınlatmak ve anlamlandırmak bakımından bir değer taşıyabilir (Boratay,1969: 22, 32). Görsel ve yazılı basının olmadığı ya da yok denecek kadar az olduğu dönemlerde âşıklar halkın aydınları arasında gösterilmiştir.

Âşık, nasıl klasik şairin ve klasik şiirin çekiciliğine ve manevi nüfuzuna kapılmışsa, köy ve aşiret çevresinde yetişen saz şairi de, daha yüksek bir kültürün ve temsilcisi olan şehirli âşığı kendisine ideal bir örnek saymaktan kendini alamaz, bu hadiseye yalnız bizde değil bütün milletlerin edebiyat tarihlerinde tesadüf edilir. Âşık kelimesinin kullanılması ve Oğuz şair çalgıcılarına verilen Ozan tabiri, tekke edebiyatının tesiri altında olmuştur. Çünkü mutasavvıf şairler 13. asırdan beri kendilerini diğer şairlerden ayırmak, bu suretle ilham kaynaklarının kutsi ve ilahi mahiyetini göstermek için âşık unvanını kullanıyorlar (Köprülü, 2004: 36,42).

Anadolu sahasında 19. yüzyıldan günümüze kadar geçirdiği aşamaları izleme imkânı bulduğumuz âşık edebiyatının- İslamlık öncesi döneminden başlayarak-ortaya çıkışını ilk temsilcilerini ve gelişim çizgisini belirlemek oldukça güçtür. Bu güçlüğü oluşturan faktörlerin başında âşık edebiyatının sözlü niteliği, Orta Asya'dan başlayan din, medeniyet ve yaşayış tarzı değiştirmelerinin getirdiği yeniyi benimseme ve eskiyi unutma tutumları ve bunun sonucu olarak da şiir ve musiki alanlarında bir takım değişiklikleri kabullenmeleri gelir. İslamiyet'in kabulünden 16. yüzyıla kadar olan devre, geniş halk kitleleri açısından bir geçiş evresi olmuştur. Bu devrede, eski kültürün devamcısı olan "ozan", gerek Azerbaycan'da gerekse Anadolu'da aynı çizgiyi takip ederek yavaş yavaş yerini "âşık"a bırakmıştır. Bu geçiş döneminde bu halk şairleri için, "Ozan", "Dede", "Ağsakal", "Varsag", "Yanşag", "Varsağı-gu" gibi çeşitli adlar kullanılmıştır (Oğuz, Ekici ve Özkan, 2010: 283,284). Sözlü sanat gösterilerinde âşıklar, kendi şiirlerini çalıp çağırırken de, her şiirin hangi vesile ile düzölmüş ya da ilk kez hangi önemli olay üzerine söylenmiş olduğunu düz sözle anlatan bir giriş yaparlar. Çok kez âşık bu girişte kendinden üçüncü şahıs olarak söz eder ve şiiri söylemeye sıra gelince "aldı bakalım Âşık..." diye kendi adını

verir. Bu söyleyiş geleneği, günümüz âşıklarının şiirlerini yayınlamalarında da sürdürülmektedir (Boratay, 1969: 67).

Âşıklar, çıraklık dönemlerini atlatıp kalfalığa geçtiklerinde mevcut adlarından ziyade ustası ya da ustalar tarafından kendisine verilecek bir paye niteliği taşıyan bir ad almayı umurlar. Buna mahlas alma denir. Mahlas kelimesi Arapça isim olup anlamı “saflik, halislik, gönül temizliği” olan “halas” kelimesinden gelir. Sözlük anlamı, “kurtulacak yer” olan mahlasa araştırmacılar terim olarak çeşitli anlamlar yüklemiştir.

Halk şairleri mahlaslarını son dörtlükte kullanır. Âşıklar dilinde bunun adı tapşırma. Tapşırma; “kendini tanıtmak, bildirme, arz etme” anlamına gelir. Âşık karşılaşmalarında, hangi âşık ayak açıyorsa veya önden gittiyse, karşılaşmaya tapşırma suretiyle son vermek de onun hakkıdır. İkinci âşık daha önce tapşırılmaz, aksi takdirde mat olmuş sayılır (Türk Ansiklopedisi, C.22: 156). Tapşırılmayan (cevap veremeyen) âşık yenilmiş sayılır.

Yakın geçmişimizde, Doğuda ve Kars'taki âşıklarımız, yaptıkları halk programlarında bir takım kuralları uyguladılar. Kendini iyi derecede yetiştiren ve âşıklık geleneklerini gerektiği gibi uygulayan âşıklar, daha başarılı olurlar. Eskiden beri süregelen bu gelenekler, zamanımızda da ananevi biçimde, ufak-tefek değişikliklerle devam etmektedir.

Doğunun birçok yöresinde, eğlencelerin, düğünlerin, nişan ve sünnetlerin en büyük eğlencesi, halk sanatçıları olan saz âşıklarıdır. Bu sanatçıların yer almadığı her hangi bir eğlenceye pek rastlanmaz. Hatta düğün anlaşması sırasında dahi, damat tarafından, gelin tarafınca, şart olarak bir âşık istenir. Âşık, o gün söyleyeceği hikâye ve destanları bulunduğu yörenin örf, adet, gelenekleri ve saygı duyulması gereken konularını daha önceden öğrenerek, anlatımında bunları göz önünde bulundurur. Okuyacağı türküler ise, anlatılan hikâyenin içindeki kahramanlarının karşılaşmaları sırasında, söyledikleri türküler olduğundan, türkülere uyarlanan müziklerde konu bütünlüğünü sağlar. Programın başlangıcından bitimine kadar âşıklar, âşıklık geleneklerine bağlı kalırlar (Şahin,1983:51,52).

Doğu Anadolu âşıklık geleneği bakımından çok yüksek bir seviyede bulunmaktadır. Sayısını veremeyeceğimiz kadar âşık yaşamıştır. Geçmişten günümüze bu böyledir. Bunların geçmişte en ünlü olanlarından birisi Çıldırli Âşık Şenlik olmuştur.

Âşıklık geleneğinde koçaklamalar, ağıtlar, destanlar ve güzellemeler vardır. Bu türler içerisinde unutulmuş olan ve günümüzde âşıklar tarafından kullanılmayanların birçoğu şahsımız tarafından bilinmektedir. Ayrıca âşıklar tarihe ışık tutan insanlardır. Bunun bir örneğini koçaklama olarak 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Çıldırli Âşık Şenlik göğsünü gere gere söylemiştir;

Ehl-i İslam olan işitsin bilsin,
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana,
İsterse Uruset ne ki var gelsin,
Can sağ iken yurt vermeniz düşmana.

Ayrıca, diğer bir usta Âşık Posoflu Âşık Üzeyir Fakiri'nin, Ahıska şehrinin Osmanlı sınırları dışında kaldığını ve Rus işgali altına girdiğini gördüğünde, devrin Osmanlı padişahı Sultan Mahmud'a hitaben, gittiği her yerde söylediği bir deyişi şöyledir:

Ahıska gül idi gitti,
Bir ehl-i dil idi gitti,
Söyleyin Sultan Mahmud'a,
İstanbul kilidi gitti (Taşlıova, 2000: 25,26).

Dede Korkut Oğuznameleri'nde iki başkent vardır. Biri düne kadar Kars'a bağlı olan İğdır vilayetindeki “Karakale”, diğeri ise Kağızman'daki “Ağcakale”dir. Oğuzların bilge kişisi, ozanı, kopuzun mucidi, Dede Korkut'dur. Oğuzname'nin birinde başkahramanlardan Kazan Han: “*Sürmeli'de Ağcakale'de at oynattum*” demektedir. Oğuzların kışlağı ve yaylağı Kars olduğuna göre halk ozanlığı da Dede Korkut ile Kars'ta başlamış bulunmaktadır. 9 ile 11. asırdan itibaren bu gelenek “halk ozanı, halk şairi, halk

aşığı” gibi adlarla günümüze taşınmıştır. Kars, Dede Korkut’tan başlayarak Çobanoğlu’na varıncaya dek bu zaman içerisinde çok güçlü âşıklar yetiştirmiştir (Küçük, 2005:3041). 2005 yılında kaybettiğimiz Murat Çobanoğlu Kars âşık geleneğinin önemli temsilcilerinden biridir.

Çobanoğlu, âşık şiiri, saz şairliği geleneğinin önemli bir ismi olduğu gibi halk hikâyeciliği geleneğinin de en güçlü temsilcilerinden birisidir. O, hem usta malı eserleri yaşatarak ve yayarak hem de yeni eserler üreterek bu geleneği sürdürmüştür.

Halk hikâyeciliği geleneği, Türkiye’de de birçok engel ve imkânsızlıklara rağmen, âşıklarımızın gerçek anlamda millî fedakârlıkları sayesinde devam etmektedir. Bilhassa Kars’ta bu gelenek, bütün canlılığı ile sürmektedir. Bunda da Murat Çobanoğlu’nun ve onun kurduğu “Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi”nin rolü çok büyüktür.

Karslı veya Kars dışından, hatta Azerbaycan, Gürcistan gibi komşu ülkelere gelen Türk âşıkları, kendilerinin veya kendilerinden önceki üstatların tasnif ettikleri halk hikâyelerini burada anlatmış; deyişmelerini, atışmalarını, yarışmalarını bu dar mekânın geniş gönül meydanında yapmışlardır. Kültür Bakanlığı, “Çobanoğlu Âşıklar Kahvesi”nin, “Kültür Ocağı” olduğunu tasdik etmiş ve Türk kültürüne yaptığı hizmetlerden dolayı da takdir belgesi vermiştir (Kafkasyalı, 1998: 112,114).

Kars âşıklık geleneğinin temelini atan ilk âşık, daha sonra kendi adı ile anılacak “Âşık Şenlik Okulu”nun ilk hocası Aşık Şenlik olmuştur. Âşık Şenlik, zamanında ve kendisinden sonra gelen birçok halk şairini etkilemiştir. Özellikle Doğu Anadolu’da yetişen Zülali, Cemal Hoca, Müdami, Nihani, Efkarî, Ozani, Murat Çobanoğlu ve Şeref Taşlıova gibi çağımızın ünlü saz şairleri üzerinde Şenlik’in büyük etkisi vardır (Aslan, 2010:246).

Âşıklar birbirlerinden etkilenecek ya da birbirlerini besleyerek kendilerinden önce yaşamış ya da aynı çağda yaşamış âşıklardan da etkilenecek zaman içinde kendi üsluplarını oluştururlar. Âşık Şenlik, Hasta Kasım’dan etkilenmiş olmalı ki aşağıya alacağımız Hasta Kasım’ın “Yahşıdı” şiiri ile Şenlik’in Elesger’in ona naziresi de gösteriyor ki; dünyada söylenmemiş söz yoktur, âşıklar daha önce söylenen sözleri başka türlü söyleyerek güzelliğe başka bir bakış açısı kazandırmaktadır:

Deli gönül menden sana ematen

Deme bu dünyada galım yahşıdı

Bir gün olur gohum gardaş yad olur

Deme ulusum var, elim yahşıdı.

.....

Hasta Gasım kime gılsın dadını

Canı çıksın, özü çeksın odunu,

Yahşı yiğit yaman etmez adını

Çünkü yaman addan ölüm yahşıdı (Sakaoğlu, Alptekin ve Şimşek,1985:55)

Abdurrahim Karakoç’un:

“Bu hududu kimler çizmiş gönlüme?

Dar geliyor, dar geliyor gardaşım...”

dediği gibi Kars âşık geleneğinin sınırları da Türk dünyasını kapsamaktadır.

Çıldır âşık muhitinin tarihi, çok önemlidir. 18. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti’nin coğrafi bütünlüğü içinde kalan kadim Çıldır bölgesi, 19. yüzyılda Rus işgali neticesinde ikiye ayrılmış, daha sonra arazinin işgal olunmuş kesimi Gürcistan ve Ermenistan arasında paylaşılmıştır. Çıldır Türkiye sınırları içerisinde, Ağbaba, Gızılgoç Ermenistan’da, Meshet-Cavathıye Gürcistan’da kalmıştır.

Çıldır âşık muhiti, Borçalı ve Kars âşık muhiti hem Azerbaycan hem de Anadolu âşıklık özelliklerini bünyesinde toplamıştır. Azerbaycan âşık sanatının ananevi müzik repertuarı Çıldır âşık muhitinin etkisi altında kalmıştır. Âşık Şenlik, Çıldır muhitinden çok uzaklarda da saz ve söz sanatkarı olarak şöhret

bulmuş, onun tarzında saz havaları bestelenmiştir. Bunların içerisinde “Çıldır Divanisi” ve “Şenlik Mirzacanisi” önemli yer tutmaktadır (Gasımlı, 2003:204-206)

Azerbaycan'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Azerbaycan'a âşıkların gidip geldikleri ve aynı meclislerde sanatlarını icra ettikleri, yarıştıkları âşıkların hayat hikâyelerinden anlaşılmaktadır. Aynı meclislerde icra-yı sanat etmeleri, aynı gelenek etrafında buluştuklarını göstermektedir (Oğuz, Ekici ve Özkan,2010:296)

Borçalı âşık muhiti oluşmasında muhit dışındaki unsurların yanı sıra Çıldır âşık muhiti, özellikle de Âşık Şenlik'in rolü dikkate alınmalıdır. Ancak Şenlik'in Borçalı âşık muhitinde oynadığı rol yalnızca tesir seciyeli değildir. Ayrıca aksi tesirin de göstergesidir. Çıldır Âşık muhitine mensup olan Âşık Şenlik, Borçalı ile sık sanatsal açıdan etkileşimde bulunmuştur. “Biz Borçalı âşık muhiti ile bağlı Borçalı'ya yaptığımız ilmi seferler sırasında Borçalıların hafızalarından Şenlik'in Borçalı'da yaptığı meclisleri ve orada yakın dostları olduğunu öğrendik.” (İsabalıkızı,1999:27).

Çıldır âşık muhiti, birçok tanınmış saz-söz sanatkârı yetiştirmiştir. Bu sanatkârların içerisinde Hasta Hasan, uzun bir sanat yolunun başlangıcındaki bir üstat olarak karşımıza çıkar. 18. yüzyılda yaşayan bu kudretli söz sarrafı yüzlerce âşık şiirinin ve birçok destanın yaratıcısıdır. Hasta Hasan'ın sanat ocağı, Çıldır âşık muhitinde yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Öyle ki üstad-çırak ananesi vasıtasıyla bu ocağın saz-söz yatırı (ocağı) Hasta Hasan'dan âşık Nuri'ye, Aşık Nuri'den Aşık Şenlik'e, Aşık Şenlik'den Aşık Nesip'e, Aşık Nesip'den ise Ağbabalı Aşık İskender'e teslim edilmiştir. Hasta Hasan ocağının meydana getirdiği Âşık Şenlik, Çıldır muhitinden çok çok uzaklarda da saz-söz sanatkârı olarak ün kazanmıştır. Çok sayıda koşma, geraylı, tecnis, divani ve muhammeslerden başka o, birçok destan ve âşık hikâyesi de düzüp-koşmuştur. Şenlik, saz havaları da bestelemiştir (Azerbaycan Edebiyat Tarihi, 2004:497).

Her mesleğin bir üstadı piri olarak kabul edilen şahsiyetler varsa, âşıklıkta da bu durum aynen geçerlidir. Önem sırasına göre bir sıralama yapıldığında ilk sırada “Badeli Âşık-Hak Âşığı”, diğer sıralarda ise Halk Âşıkları yerlerini alır. Bade içme; rüyada bade ve pir motif kompleksi içerisinde aşamalı olarak gelişen, ilahi düşüncelerle yetenek kazanma ve ritüellerdir. Âşıklığa geçişin başlangıç noktası olan ve hareketi sağlayan bade içme motifi, aşğın yamanının devamında da dikkati çeken önemli bir olgudur (Aslan, 2010:185).

Genellikle kutsal sayılan bir mekânda, ıssız, adayın korku ve yalnızlık duygusunu derinden hissettiği bir yerde uykuya dalar. İkinci aşamada rüya gerçekleşir. Bu, çok kere uyku ile uyanıklık arasında aday, kutsal kişilerle, kutsal sayılan mekânlarda karşılaşır. Pir elinden bade içer. Aday kendi kendine uyanır. Ağzından burnundan kanlı köpükler gelir, bir süre baygın yatar. “Gönül ehli” bir kişinin sazın tellerine dokunmasıyla kendine gelir. Başından geçen olayları saz eşliğinde anlatır, rüyasını tasvir eder ve bu ilk şiirinin sonunda mahlasını anar. Yakın geçmişte ve günümüzde yaşayan âşıklara rüyalarında peygamber, Hızır, pir, âşık veya bir kız tarafından bade sunulduğu, kimilerinin kendilerine sunulan sıvıyı içmelerine karşılık kimilerinin içmedikleri anlatılır. Bazı rüyalarda âşık adayına içecek yerine başka herhangi bir nesne sunulması söz konusudur. Hurma, şeker, boncuk, at, saz, kitap veya yazılı bir kâğıt parçası âşık adayına rüyada sunulanlar arasındadır (Oğuz, Ekici ve Özkan, 2010: 312, 313).

Halkımız âşıkları iki bölüme ayırır. Bunlardan “Badeli-Hak Âşığı” denilen tipler, birinci sınıfı teşkil eder. İkinci sınıf âşıklar ise “Usta Malı” dinleten, yani birinci sınıf âşıkların eserlerini nakleden saz ustalarıdır. Hak Âşığı, Allah'ın lütfu ile bir dilbere âşık olur, rüyasında ya sevgili ya da manevi bir âlemde âşıklar meclisi kurmuş “Pir”ler elinden “Aşk badesi” içer. Bu âşık, kendiliğinden deyiş yapabilme kudretine erişmiş bütün varlığı ile bir sevgili (maşuka) ye bağlanmış delişmen bir insandır. Bu tatlı rüyalı uykudan uyandığında kendinden geçmiş şaşkına dönmüştür. “Bade”, halk biliminde, her zaman içki ya da şarap ifade etmez. O, mutlaka içilen bir nesne de değildir. Bir elma, birkaç nar tanesi veya bir bardak şerbet de olabilir; yeter ki “Aşk Badesi” olsun. Bu aşk badesinin tasavvufta geniş bir anlam taşıdığı malumdur.

Rüyasından sıyrılan âşık kendinden geçer. Kimi zaman da bu âşık “bade içme töreni”nde dolmuş, sarhoş (bî-hoş) olmuş, uyanamaz durum almıştır. Böylelerini uyarıp normal hale getirmek için yine bir badeli aşğın sazı ve deyişleriyle bu bî-hoş olan, hatta öldü sanılan aşığa seslenmesi gerekir. Yeni âşık, eğer bade içmiş, dolmuşsa sazla uyanır. Ustanın deyişlerine bezekler düzer ve halini açıklar, deyişinin sonunda da tapşırmasını yapar. Rüyada Pirlerin verdiği veya işaret ettiği “mahlas”ını söyler. Eğer yeni

aşığa bu tören yapılamaz, kendi haline bırakılırsa uzun süre kendine gelemes. Onun “efkârını keşfedemezler.” Hasta olduğu sanılır, serseri ve dalgın dolaşır durur. Derdini anlatmak ve boşalmak için uygun bir meclis arar. Bir saz meclisi kurulunca da coşar söyler.

Kimi âşıkların da rüyadaki badeleri “yarım” kalır. Bundan dolayı âşık büsbütün serseri bir hale girer. Bade içme töreninde pirlar kimi zaman âşığı “endam aynası”na baktırır, “Maşuka'nın şeklini cemalini” gösterirler. Sevgilinin yurdunu, kendi ve babasının adını bildirirler. Bunlar kimi törenlerde de noksan kalır. Böyle olunca âşık da bir “müphemiyet” içinde kalmış olur (Özder,1965: 8,9)

Birçok yöresel halk hikâyesinde, şiirde, bazı ozanların, âşık ve maşukun bade içtiği belirtilir. Genellikle âşık ile maşuk (kız) uykuda bade içmiş, buta almışlardır. Birbirini göremeyen gençlere, uykudayken nur yüzlü ve yaşlı bir pir, rüyalarında o zamana kadar tadına rastlamadıkları ve oldukça lezzetli bir sıvı içirir. Bu aşk badesidir.

Bade içtiğini belirten güçlü ozanlarla, çevrenin bade içtiğini söylediği eski saz şairlerinin genellikle dindar oldukları, imamlık yaptıkları dikkat çekmektedir. Bu güçlü âşıklardan Çıldırılı Âşık Şenlik, Kağızmanlı Hıfzı, Posoflu Müdâmi, Kağızmanlı Cemal Hoca'nın yanında, zamanımızın tanınmış saz şairlerinden Murat Çobanoğlu, çocukken yaylaya giderken uyuya kaldığını ve bade içtiğini, İlhami Demir de köylerindeki bostanlarında uyuya kalıp bade içtiğini belirtir (Şahin,1983:58,60).

Murat Çobanoğlu'nun rüyası ise şöyledir:

“Göç mevsimi, yaylaya giderken susadım. Yol kenarında bulunan çeşmeye su içmeye gittim. Ben oyalanınca göçlerimiz dağı aştı. Akşamın alacakaranlığında uyuyakaldım. İşte o zaman âşıklık kabiliyeti ve sanatı bana nasip oldu. Sabah yaylada beni bulamayan babam düşer yollara, beni aramaya. Beni çeşmenin başında uyurken bulunca âşık olacağımı söyledi. Saz aldı, sazı tutmasını öğretti. O zamanda bu yana saz çalmaya, şiir ve türküler söylemeye başladım. O zamandan beri âşıklık yapıyorum.” (Güzel ve Torun, 2008:319).

Murat Çobanoğlu'nun bade içmesi bir başka kaynakta ise şöyle anlatılır (Kafkasyalı, 1998:13):

Murat Çobanoğlu'nun bade içmesi, babası Âşık Gülistan ile bir yayla yolculuğunda olur: Murat Çobanoğlu arabanın arka kısımlarında oturmaktadır. Su içmek için arabadan iner ve gözenin başına oturur. Su içip, çiçekleri koklayayım derken, olacak ya oracıkta uyur kalır. Çobanoğlu burada başından geçenleri şöyle anlatır: "Kayanın dibindeki gözeden su içtim. Çimenlerin üzerine uzanıp çiçekleri koklarken uyumuşum.”

Rüyamda bir sedirde oturan üç derviş gördüm. Dervişlerden birisi su verdi. Suyu içtim. İçim yanmaya başladı. Onun bade olduğunu anladım. Öndeki derviş bana mühürlü bir fermanı okuttu. Daha sonra birlikte Kuran'dan ayetler okuduk. Uyandığımda çeşmenin yanındaydım. Kendimi çok güçlü hissediyordum. Hafızamda bazı şeylerin yer ettiğini anladım. Babamlar beni hayli aramışlar. Ne kadar uyuduğumu bilmiyorum. Babamlar beni bulduklarında bir şeyler söylüyor, şiir gibi bir şeyler okuyormuşum. Babam üstadı Şenlik'in bade içme meselesini bildiği için benim durumumu hemen anlamış ve beni korumaya almış. Haram bir şey yer maneviyatımı zedelerim diye kırk gün beni yanından ayırmamış. Daha sonra başımdan geçenleri şiirle söyledim. İlk söylediğim şiir şudur:” Bak Leyle-i Kadir Cuma gününde, Derin bir uykuda divanı gördüm. Üç derviş oturur sâki önünde, Sima Bedir nuru, nişanı gördüm.

Çobanoğlu, eski âşıkların yalnız tarz ve ustalıklarını değil, aynı zamanda ahlâk, karakter, vatanseverlik, dünyaya düzen verme, nasihatçilik yanlarını da sürdürmektedir. Elbette "pîr elinden dolu" içmek töresinin de içindedir (Kafkasyalı, 1998:13).

Rüya genellikle çocukluk ve gençlik çağında görülür. Badeli âşıklardan Ferrahî, 12 yaşında; Musa Merdanoğlu, 13 yaşında; Hıfzî, 18 yaşında; Pervanî, 19 yaşında; Müdâmi, 14 yaşında; Feymanî, 23 yaşında rüya görüp bade içmiştir. 40 yaşının üstünde bade içenlerin sayısı ise oldukça azdır.

Âşıklar rüya görmeden önce onları bu olaya hazırlayan bazı nedenler vardır. Çıraklık, çevre, saz-söz, maneviyat, sıkıntı ve ani depresyon gibi nedenlerden sonra rüya görülmekte, bade içilmektedir. Bade bir pir, üçler, beşler, yediler, kırklar ve Hz. Ali, Hacı Bektaş Veli gibi bir din ulusu tarafından içirilir. Ercişli Emrah'a bade, bir pir tarafından sunulmuştur. Nurani yüzlü üç derviş diye nitelendirilen üçler,

Kutup ve yardımcıları olan sağ ve sol imamının üçüne birden üçler denildiği gibi, âşık edebiyatında Hızır Nebi, İlyas Nebi ve Kutup Nebi'dir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (Tarihsiz):281).

Rüyada kutsal bir kişi veya kişiler, bazen bir genç kızın elinden kahramana aşk badesi sunarlar. Hızır İlyas, üçler, kırklar, üç derviş, bir pir, sadece bir yaşlı adam veya yaşlı bir kadın rüyalarda yer alan kutsal kişilerdir. Kutsal kişilerin çeşitlilik göstermelerine rağmen rüyadaki rolleri hep aynıdır. Kahraman kutsal kişinin elinden badeyi içtikten sonra vücudunu bir ateş sarar. Düşer bayılır, ağzından kanlı köpük gelir. Bu halde 3-6 gün kalır. Herkes kahramanın deli olduğunu düşünürken yaşlı bir kadın veya erkek sazın teline dokunur.

Saz sesiyle kahraman gözlerini açar. Sazı eline alır, kendine verilen mahlûsla irticalen şiirler söylemeye başlar. Böylece hem badeli hem de Hak âşığı olurlar- (Günay,1986:13).

Folklor hafızası ve yazılı kaynaklar gösterir ki, "Hakk Aşığı" istidat vergisi olan sanatkârdır. Ona âşıklık Hak ilahi tarafından verilmiştir. Bedaheten çalıp-çağırarak, sineden söz söylemek, gaybden haber vermek, Tanrı dergâhından söz getirmek, müşkül halleri hafifletmeye kadir olmak "Hakk Aşığı"nın esas alametlerindedir. Hakk âşıklarının ilham kaynağı ilahi-kutsal âlem olduğu için onları kimse yenemiyor. Bu kısım sanatkârların üzerinde Hakk nuru, Tanrı nazarı olduğundan dünyada göçtükten sonra onların defnoldukları yer mukaddes ocak sayılır, kabirleri pir gibi ziyaret edilir (Gasımlı, 2003: 178).

Sazın teline dokunan, saz çalmasını bilenlerden de mutlaka âşık çıkacak diye bir kaide yoktur. Âşıklar mutlaka bir ustadan ders almışlardır. Ama ustadan ders alanların yanında bir de onlara Allah vergisi sayılan rüyada âşıklığına delalet eden işaretlerle Allah onları mükâfatlandırır. İşte bu mükâfat da sunulan badedir.

Peygamber efendimizin "*Beni rüyasında gören, gerçekten görmüş gibidir.*" Hadis-i Şerif'ine mazhar olan Çıldırli Âşık Şenlik ise Peygamberin cemalini gördükten sonra şiir söylemeye başladığını işaret etmektedir.

Asıl adı Hasan olan Âşık Şenlik, on dört yaşında babasının tüfeğini alır, Karasu'nun geçtiği "Kulaklar" denilen yerde pusuya yatar. Birkaç saat sonra, üzerine bir ağırlık çöker, uyur-uyanık bir halde rüyalar âlemine dalar. İkinci günün akşamını kadar burada kalır. Hasan'ın eve dönmediğini gören babası, köy halkı ile birlikte oğlunu aramaya başlar. Hasan'ı baygın bir halde bulurlar. Yaşadığı âlemde uyandığına pişman bir halde, etrafına toplanan halkı süzer. Köyün imamının, "*Oğlum Hasan sana ne oldu, neden böyle duruyorsun, niçin konuşmuyorsun?*" demesi üzerine, Hasan şu sözlerle cevap verir;

Rüya-yı âlemde yattığım yerde
Neçe yüzmin hayal güşuma geldi
Üğbe üç cismime saldı bir ateş
Sevdiğim salatın düşüme geldi.

Hasan'ın sözleri bitince köy imamın sevinçle gözleri ışıldar. Hasan'ı eve getirirler. Köy imamı Hasan'ı karşısına alarak, "Hasan biraz önce bize bir türkü söyledin, sevdiğin Salatından bahsettin. Nasıl gördün, türkünün sonunda tapşırдыңın "Şenlik" kimdir?" deyince evde bulunan köylülerin hayretli bakışları önünde ikinci türküsünü söyler:

Yıgılın ahbaplar yaren yoldaşlar
Bir sağalmaz derde düştüm bu gece
Hikmet-i pîr ile âb-ı zülalden
Kevser bulağından içtim bu gece.

Kudret mektebinde verdiler dersi
Zahirde göründü arş ile kürsi
Hıfzımda zapt oldu Arabî Farsî
Lügat-i imrani seçtim bu gece.

Sefil Şenlik Hak'tan buldu kemali
Bu fikirle vasf-ı halin demeli
Bedirlenmiş gördüm güzel cemali
Tagayyır hal olup şaşım bu gece

Hasan bu rüyalar âleminde, pir elinden bade içerek hem sevdiği Salatın'a olan aşkı, hem de şairlik kudretini bulduğunu anlatmaktadır. Ayrıca ilahî kudretten Arapça, Farsça ve İmran (İbrani) dilini öğrendiğini, Tanrı'nın cemalini gördüğünü haber verir. Bu günden sonra da Hasan "Âşık Şenlik" adı ile bilinip tanınmaya başlar. Yöre halkı bu "Badeli Halk Aşığı" nı görüp dinlemeye gelir (Aslan, 2007: 20,21).

Rüyasında bade içen bir başka Karşı âşık olan Âşık Müdami, Ardahan'da bulunan Askerî Rüştiye'ye öğrenci olarak yazılır. Ancak kısa bir süre sonra okul kapanınca medrese öğrenimine başlar. Üvey annesi, Müdami'yi sık sık azarlayınca Âşık eve gelmez ve çocuk yaşta mezarlıkta yaşar. Yine mezarlıkta yattığı gecelerden birinde bir rüya görür. Halifelerin bulunduğu bir meclistir bu. Şerbet dağıtılmaktadır. Sıra Müdami'ye geldiğinde bardakta çok az miktarda şerbet kalır. O anda Hz. Ali "tamam" "bitti" anlamına gelen Arapça "müdam" der. Bu sesleniş üzerine daha sonra mahlasını "Müdami" olarak alacak olan aşığa, "Şems-i Nur'u" gösterilir. Âşık Müdami bir süre sonra Şems-i Nur'u gerçekten görür (Güzel ve Torun, 2008:324).

Bir başka rüyada bade içme olayı da Âşık Murat Karahanlı'nın bade içmesidir:

"Düşümde bir topluluğun içinde kendimi buldum. Herkes oturmuş ellerinde tespihleri nurani bir Pir babayı dinliyorlardı. Samimi bir ortamda geçen sohbette güzel beyitler okunuyordu. Ben de kendi kendime acaba bu insanlar bana âşıklık ilhamı vermezler mi diye sormak için ayağa kalkmak istedim. O esnada yanımdakilerden birisi elimden tutarak beni yerime oturttu. Ben tekrar ayağa kalkmak isteyince ortalık birden bire karardı. Meclis dağılmış çok korkmuştum. Kelime-i Şahadet getirdim. Kible tarafından bir ışık doğmaya başladı. Her taraf güllük gülistanlık oldu. Sağ tarafımda bir adam bana doğru yaklaşıyordu. Adama selam verdim, kim olduğunu sordum. O da kim olduğumu bir dörtlülle söyleyeyim dedi.

Bir piri dervişim ruhu zeminde
Şaşkın olanların yolu bendedir.
Cem eyledim âşıkların deminde
Hakikatin her temeli bendedir.

Ben şaşkın şaşkın dinliyordum. Bu dörtlülük, beni başka bir âleme götürmüştü. Ben ağzımı açmadan o konuşmaya başladı: "Oğlum ben piri dervişim, sana ilham vermek için buradayım. Şimdi kible tarafında bir köşk incek. O köşte beş kişi var. Onlar Pencî Ali Aba'dırlar. Sana bir kısmet verecekler alıp yiyeceksin. Onu yedikten sonra âşıklık ilhamına erişeceksin" (Yıldız (Aşık), 2003:19).

Kars âşık geleneğinin diğer bir önemli temsilcisi olan Âşık Zülali'nin bade içmesine gelince, asıl adı Yusuf olan Âşık Zülali, bir gün amcalarıyla birlikte at arabasıyla tarlaya gitmek üzere evden ayrılır; araba köyün kenarındaki mezarlığa gelince Yusuf fenalaşır; arabadan düşer, yuvarlana yuvarlana bir mezar taşının yanına varır. Yusuf, mezar taşının yanında kendine gelip de gözlerini açtığı anda ak saçlı, saçları sakalları bir birine karışmış üç adamı başucunda görür. Bunlar Yusuf'a "Oğlum, sen hasta mısın, nedir bu halin?" diye sorarlar. Yusuf bir hastalığı olmadığını, içinde bir sıkıntının bulunduğunu, başının dönüp arabadan düştüğünü söyler. İhtiyarlar ceplerinden kırmızı, yeşil ve beyaz renkli birer kâğıt çıkarıp Yusuf'a uzatırlar ve okumasını isterler. Ayrılırken de Yusuf'a; "Oğlum bundan sonra senin adın Zülali olsun ve Allah şifalar versin." deyip, ortadan kaybolurlar. Üç pir-i fani'nin ayrılmalarından sonra Yusuf'un karşısına nur topu gibi bir kız dikilir. Kız cebinden bir taş çıkarıp Yusuf'a uzatır ve "Bir sorunla karşılaşsan bu taşı gözünün önüne getir, ben o anda orada olurum." der. Yusuf, şaşkına döner,

ne yapacağını, ne edeceğini bilemez ve orada Yusuf'la kız arasında karşılıklı bir deyişme (atışma) vuku bulur.

Yusuf, sokakta oynarken bulup ısırıldığı, ama dişleyemediği sonra da eve getirip bıraktığı, fakat kaybolduğunu görüp üzüldüğü, o elma olayından sonra, meğer her gün düşünde bu kız görüyor ve kızın hayali onu deli ediyormuş. Aralarında geçen deyişmeden (atışmadan) sonra kız yine kaybolup gitmiş. Yusuf kız ve taşı göremeyince üzüntüden yine kendini kaybetmiş. O baygınlık sırasında, rüyasında bir pir görmüş. Zülalî elindeki sopayı saz çalar gibi tutup, ona seslenmiş. Pir, Zülalî'nin elindeki sopayı da sazi da eleştirir ve saz çalmanın günah olduğunu söyler; sonra bir ayak da kendisi açar. Deyişme (atışma) bitince pir, Zülalî'ye "On yıl süreyle saz çalmayı yasaklıyorum", der ve kaybolur. Bu olaylar cereyan ederken Zülalî'nin amcaları tarladaki işlerini bitirip köye dönerler; bakarlar ki Yusuf evde de yoktur. Ev halkı hep birlikte aramaya çıkarlar. Bakarlar ki Yusuf mezarlıkta bir mezar taşının dibinde baygın halde yatmaktadır. Eve getirirler ama Yusuf kendinde değildir. Kimi cin çarpmış der, kimi başka teşhis koyar. Oysa Yusuf bade içmiş ve badeli bir âşık olmuştur (Nasrattinoğlu,1987:16,21).

Türkiye'de bilinen yedi âşık kolunun, yani yedi özel âşık okulunun birisine ev sahipliği yapan Kars'ta, her yıl düzenli olarak yapılan Uluslararası Kars Âşıklar Bayramı ile âşıklık geleneği yaşatılmaya çalışılmaktadır. Yine Âşık Şenlik kolundan yakından etkilenen Azerbaycan'da Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncesenet Üniversitesinin "Âşık Sanatı" Bölümü'nden 1999 yılından beri âşıklar da diploma almaktadır.

KAYNAKÇA

- ARTUN, E. (2008). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. 3.bas. İstanbul: Karahan Kitapevi
- ASLAN, E. (2007). *Çıldırılı Âşık Şenlik, Hayatı Şiirleri Karşılaşmaları Hikâyeleri*. 4.bas. Ankara: Maya Akademi
- ASLAN, E. (2010). *Türk Halk Edebiyatı*. 3. bas. Ankara: Pegem Akademi
- AZERBAYCAN EDEBİYAT TARİHİ, (2004). I. Cild, Elm, Baki.
- BORATAY, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi
- GASIMLI, M. (2003). *Ozan Âşık Sanatı*, "Ugur" Baki. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
- GÜNAY, U. (1986). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları
- GÜZEL, A. ve TORUN, A. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları
- İSABALIKIZI, T. (1999). *Borçalı Âşık Muhiti*. Elm. Baki. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
- KAFKASYALI, A. (1998). *Âşık Murat Çobanoğlu Hayatı-Sanatı-Eserleri*. Ankara: Kişisel Yayın
- KÖPRÜLÜ, M. F. (2004). *Saz Şairleri I-V*. Ankara: Akçağ Basım Yayım
- KÜÇÜK, S. (8 Ağustos 2005). *Kars Ölçek Gazetesi*, S.3041.
- NASRATTINOĞLU, İ. Ü. (1987). *Posoflu Âşık Zülalî*, Ankara: Özen Matbaacılık
- OĞUZ, M. Ö., EKİCİ, M. ve ÖZKAN, T. (2010). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafik Yayınları
- ÖZDER, M. A. (1965). *Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları*. Bursa: Emek Basımevi
- SAKAOĞLU, S., ALPTEKİN, A. B. ve ŞİMŞEK, E. (1985). *Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri*. İstanbul.
- TANRIKULU, N. İ. (1998). *Âşıklar Divanı*. İstanbul: Aşiyen Kitapevi
- TAŞLIOVA, Ş. (2000). *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi. Büyükşehir Belediyesi*, Konya.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, (t.y.). C. XXII.
- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, (t.y.). C.I, İstanbul.

- YILDIZ, G. (2003). *Ay Hayıf, Karahanlı Murat Yıldız, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Ankara: Akçağ Kitap Evi
- ŞAHİN, S. (1983). *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ankara: Yorum Matbaacılık
- QULİYEV, İ. (2017). *Azerbaycan Âşık Edebiyatı: Tarihte ve bugünü*. Ölümünün 50. Yılında Uluslararası M. Fuad Köprülü Türkoloji ve Beşeri Bilimler Sempozyumu (21-22 Kasım 2016) Bildirileri, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s.263-270.